

HAGYOMÁNY

Szabó Béla

Nógrád megye felszabadulása

1941. júniusában a magyar uralkodó osztály a magyar népet a hitleri Németország oldalán bevitte a második világháborúba. A háború, amely megpróbáltatást jelentett az egész országnak, Nógrád megye lakosságát is súlyosan érintette. 1941–1945-ig — a Horthy ellenforradalmi rendszer, majd a nyilas rémuralom időszakában — az elpusztult hadosztályokat egymás után töltötték fel és részletenként a legkülönbözőbb harcvezetéseket végezték be. Részletes adatok ugyan arra vonatkozóan, hogy a megye lakosságát milyen mértékben érintették a második világháború katonai terhei, nem állnak rendelkezésünkre, de annyit tudunk, hogy a megye férfilakosságának nagyon jelentős hányada volt kénytelen részt venni a második világháború katonai műveleteiben, és a bevonultak jelentős része, 10–20 százaléka nem tért vissza szülőföldjére, halt meg a háborúban.

Még véresebbek voltak azok a veszteségek, melyeket a megye lakosságának egy része a második világháború végén, 1944-ben a zsidóság tömeges deportálásának következtében szenvedett el. Az emberiségesség megcsúfolva, gyerekek, öregek, nők, férfiak ezreit szállították 1944. májusától kezdve a haláltáborokba, akik közül csak egyesek tértek vissza. Ugyancsak internálták, koncentrációs táborba hurcolták a munkásmozgalom vezetőit. Nagyoroszi építőmunkásai közül például 31 főt hurcoltak el és öltek meg.

A háború nemcsak emberáldozatokat, hanem anyagi áldozatokat is követelt a megye lakosságától. Az ipari üzemek termelését, a mezőgazdaságot a magyar uralkodó osztály teljes egészében a hitleri Németország háborús gépezetének szolgálatába állította. A visszavonuló fasiszta csapatok azonban elrabolták a megye állatállományának zömét, leszerelték, Németországba hurcolták a megye ipari üzemait is: a salgótarjáni Acélárugyárból például 4560 métermázsa gépet, gépalkatrészt vitték el zárt vonatokban. A gyár 635 villamos motorjából 485-öt raboltak el és az üzemben hagyott motorokat is megbénították. A bányából 500 villanymotort, a zagyvapálfalvi üveggyárból 6 húzógépet, a tűzhelygyárból 50 vagonnyi anyagot és alkatrészt, az öblösüveggyárból az automata üveggyártó gépet és további 5 vagonnyi kisebb gépet és alkatrészt szállítottak el. A gyárak bénítását, kirablását a legnagyobb körültekintéssel hajtották végre. Még arra is gondoltak, hogy a fontos nyersanyagokat is elrabolják. De például az Acélárugyárból még a 16 ezer darabot álló rajzdokumentációt is magukkal vitték. A Salgótarjáni Kőszénbánya Társaság kára elérte a 30 millió pengőt. A Rimamurányi Salgótarjáni Vasmű Rt. Acélgyárát mintegy 60 százalékos károsodás érte kizárólag a németek fosztogatása következtében.

E bűnös háborúból a magyar uralkodó osztály képtelen volt kivezetni a magyar népet. A magyar nagytőkésék és földbirtokosok osztályérdekei erősebbnek bizonyultak, mint a nép, a nemzet egyetemes érdekei. Ezért vált képtelenné ez az uralkodó osztály a fasiszta Németországgal való szembefordulásra 1944. márciusában, és szinte ellenállás nélkül szállhatta meg Hitler az egész országot. Midőn a felszabadító szovjet csapatok katonai győzelme teljesen szétzúzta a német katonai erőket és hazánk határaihoz érkeztek, a magyar uralkodó osztály még mindig képtelenné bizonyult arra, hogy a józan ész szavára hallgatva, legalább az utolsó pillanatban kilépjen a háborúból. 1944. október 15-e így a Szálasi vezette nyilas rémuralom kezdetének dátuma lett, amelyet követően folytatták a céltalan háborút, s az országot a visszavonuló német erők, az utóvéd hadszínterévé tették.

A magyar nép legjobbjai, az illegális kommunista párt vezetésével, az illegális kényszerített polgári pártokkal együtt szervezték a magyar nép belső ellenállását.

A nógrádi erők is megteltek a bevonulást megtagadó munkásokkal, katonaszökevényekkel. Az üzemek munkásai életük kockáztatásával mentették meg az újjáépítéshez, az üzem megindításához nélkülözhetetlen gépeket, nyersanyagokat, mint azt a salgótarjáni üveggyár, acélgyár, a vízvázlaszói erőmű és a bányák esetei bizonyítják. A megye munkásai és a legjobbak azonban nemcsak a gazdasági ellenállás útján harcoltak a német megszállók és magyar bérenceik ellen. Megyénk területén, megyénk fiainak részvételével és támogatásával országosan is jelentős partizán ellenállási tevékenység zajlott le.

A megyei ellenállás sorából messze kiemelkedik a Nógrádi Sándor vezette partizáncsoport tevékenysége. A szlovákiai felkelésben is részt vett csoport az Alacsony-Tátrából indult el és 1944 novemberében jutott el Nógrád megye területére, Ipolytarnóc, Karancsberény, Abroncsospuszta körzetébe, és természetes rejtékhelyeit kihasználva a kis csoport jelentős erővé vált Nógrád megyében. Kiemelkedő szerepet kapott a munkásmozgalomban a karancslejtői bányászok ellen-

állása, partizáncsoportok segítették a szovjet hadsereg harcait a megye nyugati területein, a Börzsöny-hegységben (melyek közül a Görgey-éle ellenállási csoport tevékenysége emelhető ki). A magyar ellenállási mozgalom, partizán-tevékenység nemcsak segítséget nyújtott a Szovjetunió felszabadító hadseregének, hanem bizonyította, hogy a magyar nép nem azonos a magyar uralkodó osztállyal, hogy a magyar nép legjobbjai készek függetlenségükért, haladásunkért harcba indulni. Ez az ellenállási mozgalom számos eredményt mutatott fel, sok hőst és vértanút adott, azonban nem volt képes hazánkat az országban működő német és nyilas katonai erőtől felszabadítani. Magyarország, ezen belül természetesen Nógrád megye felszabadítását végül is a Szovjetunió Vörös Hadserege hajtotta végre.

Nógrád megye felszabadítása 1944. december 5–31-ig tartott. A hadműveleteket a Malinovszkij marsall vezetése alatt álló második ukrán fronthoz tartozó katonai erők hajtották végre, s ez részét képezte annak a nagy egységnek, melyet a Budapest felszabadításáért folytatott hadművelet néven lehet összefoglalni. A német katonai erők, melyek az úgynevezett déli hadseregcsoporthoz tartoztak és Friesner vezérezredes parancsnoksága alatt álltak, a megyétől közvetlenül délre, az Aszód–Hatvan vonaltól északra foglaltak el védőállást. Ezen a vonalon német páncélos hadosztályok, SS páncélgránátos hadosztályok, továbbá gyalogos hadosztályok ásták be magukat, melyek egyrészt a Fetter-Pico továbbá Wöhler tábornokok vezette csoporthoz, illetve hadsereghez tartoztak. A német fasiszta erők a megye déli részén szívós ellenállásra rendezkedtek be és a védelmi vonal lényegében a megye déli területeit is magába foglalta (Szurdokpüspöki, Bercel vonaláig).

A szovjet hadsereg 7. gránátlovász hadserege M. Sz. Sumilov vezérezredes parancsnoksága alatt és a 6. gárda harcokcsizó hadserege Krafcsenko vezérezredes parancsnoksága alatt kapta azt a feladatot, hogy a megyétől délre kiépített német állásokat törje át és kezdje meg Nógrád megye felszabadítását. A szovjet harcosok 1944. december 5-én a Heves megyei Verseg és Nagykökényes községek között kieroszakolták az erős német védővonalt áttörését, és december 5-én este 11 órakor a 6. gárda harcokcsizó hadsereg előőrsei és elővédjét képező páncélosok felszabadították a megye első községét, Erdőtarcst.

December 6-án az áttörést sikerült a szovjet páncélos erőknek kiszélesíteni és a német védővonalat teljes egészében áttörni. A 6. gárda harcokcsizó hadsereghez tartozó 9. és 5. gárda harcokcsizó hadtest csapatai ezen a napon Vanyarcson, Kállón keresztül Bercelig jutottak el, sőt az elővéd csapatok Galgaguta, Nógrádsáp, Nézsza, Alsópetény községeket is felszabadították.

A december 5–6-i áttörési harcok eredményeként a megye nyugati felén lényegében felszámolták a szervezett német ellenállást. A szovjet 6. gárda harcokcsizó hadsereg páncélosai ennek következtében két útvonalon, egyrészt Nógrádsáp, Keszeg, Ósagárd, Nőtincs, Tolmács, Rétság, másrészt Nógrádsáp, Alsópetény, Bánk útvonalakon gyorsan haladva december 8-án Diósjenő, Drégelypalánk, Ipolyvece községeig nyomultak előre. A szovjet páncélos erők egy része, melyek az 5. gárda harcokcsizó hadtesthez tartoztak, december 7-én Vác irányában folytatták a Budapest bekerítését célzó hadműveletet. A szétvert német erők a megye nyugati részén csak Nógrádtól, Diósjenőtől keletre a Börzsöny-hegység hegyvonulatait megszállva, valamint a megye északnyugati csücskében, Hont–Ipolyság körzetében álltak meg újra. December 12-ig azonban az Ipoly mellett védekező német fasiszta erőket felszámolták, a Börzsöny-hegységben pedig majd egy hónapig tartó állóharcok kezdődtek.

A megye nyugati területeinek gyors katonai felszabadítása azt eredményezte, hogy a megye lakossága sem emberéletben, sem pedig anyagi javaiban a háború következtében komolyabb károsodást nem szenvedett. A visszavonuló német erők ugyan az állatállomány jórészt már előzőleg elhajtották, a közlekedési útvonalakat és hidakat igyekeztek szétrombolni, ám a falvak lakossága és az otthonok nagy része nem szenvedett háborús károkat.

Elkeseredettebb ellenállást folytattak a fasiszta erők a megye keleti területén, ahol elsősorban a megye ipari üzemei helyezkedtek el. A keleti területek felszabadítása szintén december 5-vel vette kezdetét. December 6-án nyomult be az Erdőtarcsa–Héhalom közötti sávba a Plijev altábornagy vezetése alatt álló lovas-gépesített csoport, mely Szirák, Bér, Becske, Magyarnándor, Mohora érintésével december 8-án felszabadította Szügyöt és december 8-án este már kísérletet tett Balassagyarmatra, az akkori megyeszékhely felszabadítására. A visszavonuló német erők Balassagyarmaton félköríves védelemre rendezkedtek be, azonban a szovjet páncélosoknak és lovaságnak december 9-én a reggeli órákban sikerült a német páncélosok ellenállását letörni és a várost felszabadítani. (Balassagyarmaton csak kisebb utcai harcokra került ennek következtében sor.) A Plijev-csoport egységei Balassagyarmatról már december 10-én megindultak az Ipoly, a balassagyarmati–szécsényi vasútvonal és műút mentén Szécsény irányába, és december 10-én Szécsény előterébe érkeztek.

Szécsény elfoglalása és Szécsény körzetében az Ipolyon való átkelés azzal fenyegette az ekkor még a megye déli részén, Szurdok-

püspöki, Jobbágyi, Csécse térségében védekező német fasiszta erőket, hogy a szovjet csapatok bekerítik őket és Losonc, Fülek, Salgótarján északról történő elfoglalásával még a visszavonulási útvonalukat is elvágják. Ezért Wöhler tábornok erős páncélos tüzérségi és páncélgránátos egységeket vezényelt Szécsénybe, kik feladatuk kapták a község végsőkig való tartását. Így komoly erővel szemben a Plijev-csoport támadása — mely arra irányult, hogy Szécsényt menetből elfoglalja — nem sikerült, és Szécsény előtt december 11-től december 28-ig (több mint két hétig tartó) rendkívül súlyos, véres harcok alakultak ki. E harcok során a szovjet páncélos és lovas csoport katonái, majd az ugyancsak ide érkező gyaloghadosztályok harcosai nemegyszer törtek be a szélső házakba és tettek kísérletet a község felszabadítására. Ezek a véres harcok súlyos áldozatokat követeltek a felszabadító hadsereg katonáitól, de súlyos anyagi és vérvesztéséget szenvedett maga a község is. Szécsény lakóházainak 50 százaléka rommá vált, 59 százaléka kisebb sérülést szenvedett. A község melletti patakon átvezető vashidat a németek felrobbantották, több mint 80 fogatot (160 lóval), 150 szarvasmarhát, 300 sertést, 300 juhot, 10 vagon gabonát hurcoltak el. A község lakói közül több mint 110-en vesztették életüket a németek esztelen ellenállása következtében. Szécsény Magyarország egyik legelpusztítottabb községeként szabadult fel.

Lényegében december 9-én indult meg a megye keleti területeinek felszabadításáért folytatott harc. A megye Balassagyarmat—Erdőtarcsa között húzható vonalától keletre eső területeinek felszabadítását egyrészt az 53. lövész hadseregnek Managarov altábornagy parancsnoksága alatt álló lövészadosztályai, másrészt a 27. gárdahadsereg Trofimenko vezérezredes parancsnoksága alatt álló lövészadosztályai, valamint az e hadseregek kötelékében küzdő két román hadosztály — az 1. Tudor Vladimirescu lövészadosztály és a 2. román hegyi lövészadosztály — katonái hajtották végre.

A német fasiszta erők Buják, Csécse, Bélahalompuszta, továbbá Bokor, Cserhátszentiván térségében rendezkedtek be szívósabb védekezésre, ahonnan ellentámadásokat is vezettek a felszabadító szovjet erőkkel szemben. December 9-én az 53. hadsereg 24. gárda lövész hadtestéhez tartozó 3 szovjet lövészadosztály a 82., a 72. gárda lövészadosztályok és az 1. gárda légideszant hadosztály a Plijev-csoport által nyitott résen, illetve szabad útvonalon gyorsan haladt észak felé, s a salgótarjáni—jobbágyi vonaltól keletre és nyugatra elhelyezkedő német főbőrt nyugati irányból átkarolta. Ennek az átkarolási hadműveletnek során december 11-én a 82. lövészadosztály erői már kijutottak az Ipoly vonalára és Szécsénytől nyugatra eső terepre, a 72. gárda lövészadosztály katonái pedig Cserhátsurány—Herencsény—Nógrádsipeken keresztül Varsány—Rimóc községeig, és bekapcsolódtak a Szécsényért folyó küzdelmekbe. Az 1. gárda légideszant katonái ugyanakkor Buják, Bokor, Kutasó térségében nyomultak, ahol erős küzdelmet kellett folytatni a Cserhátszentiván térségében védekező német erőkkel szemben.

E megkerülő, átkaroló hadműveletekkel párhuzamosan indult meg a küzdelem a Héhalom—Lőrinci és Selyp vonaltól északra eső területek felszabadításáért. Az 53. hadsereg 49. lövész hadtestéhez tartozó 6., 203., 373. és 110. gárda lövész hadosztályainak sikerült áttörni a Bélahalompuszta, Csécse térségében szívós védekezésre berendezkedett németek vonalán, és december 18-án Mátraverébely, Kisbárkány, Tar, Hasznos községek felszabadításával Kisterenyé elterébe jutottak. A németek Kisterenyétől délre újabb ellenállási vonalat igyekeztek kiépíteni, mely egészen Nagybárkány—Kisbárkány vonaláig terjedt.

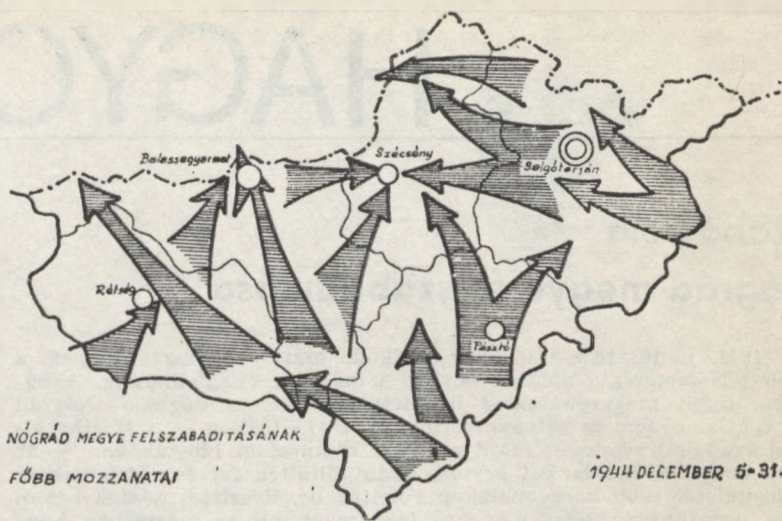
Maróti Gyula

Munkásénekek Magyarországon a két világháború között

A magyar munkásénekek joggal tekintik elődjüknek a múlt század második felében alakult dalárdákat, mert azokat — néhány kivételtől eltekintve — a zenei és társadalmi haladás szolgálatára hívta életre. Az 1867-es kiegyezés táján országos szervezettel rendelkező dalárdamozgalom céljai megegyeztek a reformnemzedék törekvéseivel: megteremteni és országosan közkinccsé tenni a XIX. század sajátos magyar zenei nyelvét, s ezzel hozzájárulni az önálló nemzetnévelés folyamatának meggyorsulásához.

Az 1849-ben elbukott, s egy időre háttérbe szorult függetlenségi eszme győzelemre segítése ebben az időben ismét reális célkitűzésnek tűnt. A zene sajátos eszközei különösen a dalárdamozgalom útján bizonyultak hatékony eszköznek, hiszen ekkorra a dalosgyűlések hálózata az egész országra kiterjedt. A helyes irányt a magyar zenei élet akkori legnagyobb egyéniségei — Erkel, Liszt, Mosonyi, Ábrányi, Reményi Ede és a hozzájuk hasonlók — garantálták: alkotói és szervezői képességeik teljes latbavetésével álltak az országos dalárdamozgalom élén.

Ez a magyarázata, hogy a 80-as évek vége felé sorra alakuló munkásdalárdák első műsorszámalkat elődjek legnépszerűbb rebelis dalaiból válogatták. Legtöbbször csupán a szövegét helyettesítették be a céljaiknak megfelelőbbel; mint pl. a Kossuth-nóta esetében,

NÓGRÁD MEGYE FELSZABADÍTÁSÁNAK

FŐBB MOZZANATAI

1944 DECEMBER 5-31.

December 22-ére sikerült a szovjet gyaloghadosztályoknak a Zagyva-völgyén tovább előnyomulni, és Kisterenyén keresztül Vizslán községet felszabadítani. December 23-án az 53. hadsereg egységei mellett megjelentek a megye területén a 27. hadsereghez tartozó 3. gárda légideszant hadosztály, valamint a 2. román hegyi lövész hadosztály katonái is, akik Mátramindszent, Nemti, Kazár, továbbá Nád-újfalu, Mátranovák, Homokterenyé, Mátraszele, valamint Zabar, Cered, Bárna, Róna útvonalakon, nagyon nehéz hegyi terepeken közeltek az iparmedece központja, a megye mai székhelye, Salgótarján felé. December 24—25-re a felszabadító szovjet hadsereg katonái érték a Salgótarjánt délről és keletről övező hegyvonulatokat, és az eleseredetten harcoló németek ellenállását erdei harcokban törtek meg. Ugyancsak sikerült Nagybárkány, Kisbárkány, Nagylóc térségében a szívós ellenállásra berendezkedett német erők felszámolása is, és a felszabadító hadsereg katonái december 24-én Nagylóc, Nógrád-megyer felszabadításával átjutottak a Cserhát északi vonulatainak akadályain.

December 25-én Zagyvapálfalva, 26-án Salgótarján teljes felszabadításával megkezdődött a mindenütt visszavonuló ellenséges erők üldözése. A szovjet csapatok a salgótarjáni—szécsényi műton, attól északra és délre, Kishartyánon, Etesen, Ságújfalun, Karancsságón, Szalmatercsen, Pilinyen, Endrefalván keresztül nyomultak előre, és december 30-án Ludányánál, december 31-én Nógrádszakálnál átlépték az Ipolyt. A teljesen gyűrűbe zárt fasiszta német erők december 28-án, hogy a fogságba esést elkerüljék, feladták Szécsényt és az Ipoly északi oldalára vonultak vissza. A Salgótarjántól északra fekvő területek és a Karancs völgye felszabadítása december 26—31-ig történt meg, amikor a salgótarjáni—litkei út mentén, valamint a Karancs hegyvonulatain előnyomuló szovjet erők december 31-én ezen a területen is átkeltek az Ipoly folyón.

A december 5—31-ig tartó harcok eredményeként Nógrád megye községei felszabadultak, és 1945. január 1-vel az új esztendő Nógrád megye dolgozói, parasztjai már szabad földön köszönthették.

amelyből május elsejei dalt csináltak: „Indulj munkás tüntetésre. május hónap elsejére...” Az 1889-ben alakult Péksegédek Dalárdájának a bemutatkozásán azonban már másféle változtatással is találkozhatunk: Arany János híres 48-as Nemzetórdalát nem csak új szöveggel, hanem a szöveghez jobban illő moll-változatban énekelték a munkások. („Szomorúan szól a magyar nóta...”)

A szövegében és dallamában egyaránt eredeti magyar munkásdal, még inkább annak kórusra alkalmazott változata csak évtizedek múltán jelenik meg a munkáskórusok műsorán. Az első próbálkozások ugyan elég koraiak, de azok még erősen magukon viselik szerzőik gyakorlatlanságát és a német—osztrák munkásmozgalomban honos induló-stílus jegyeit. Az első jelentősebb ilyen próbálkozás évtizedeken át népszerű május elsejei munkásdalt eredményezett. Az eredetileg „Munkáshimnusz” címet viselő dal („Itt van újra május elseje...”). Stark Henrik, pesti zenetanár szerzeménye, aki dalosainak, a Budapesti Általános Munkásegylet vezetőségének a felkérésére komponálta 1892-ben ezt a dalt, hogy az első hivatalosan engedélyezett május elsejei felvonuláson legyen a kórusnak mit magyarul énekelni. Jellemző, hogy a dalt egy év múlva Orosházán és Hódmezővásárhelyen is énekelték a felvonulók. Íme a bizonyíték, milyen nagy szükség lett volna hasonló dalokra, ha akadt volna kóruskomponista, aki a „kényes” feladatot vállalta volna. A munkásdalárdák alapszabálya foglalták, hogy a legfőbb feladatuknak „az agitáció és az összetartozandóság érzetének ápolásával” a munkásmozgalom céljait és fejlődését kívánják szolgálni. Ehhez határozott elkötelezettséget kifejező dalokra volt szükségük. Amíg ilyen magyar műveket nem rendelkeztek, addig úgy segítettek magukon, hogy az európai forradalmak és nemzeti mozgalmak ismertebb dalait importálták, eredeti nyelven vagy magyarra fordított szöveggel énekelték. Közülük a két legismertebb és legnépszerűbb a Marsellaise és az osztrákból átvett Das Lied der Arbeit (a Munka dala) volt.

Művészileg is igényes hazai munkáskarirodalom alapjait csak jóval később, a Magyarországi Munkásdalogyalek Szövetsége megalakulása (1908) után sikerült megvetni. A szövetség egyik fő feladatának tekintette a mozgalom céljainak megfelelő új művek születésének előmozdítását. Anyagi alapja ugyan ehhez meglehetősen szűk keretnek bizonyult, hiszen a szövetség alig pár tucat munkáskórus összefogásából alakult, mégis, néhány év alatt tekintélyes számú új, jól énekelhető kórusművel ajándékozták meg az énekkarokat. A Tanácsköztársaság kikiáltása után már számos — főleg Petőfi- és Ady-versre komponált — jó mű szólalhatott meg a kórusok műsorán. Ugyan művek, majd megbízható vállalati emberek vezetői megbízatása vezették meg a munkásság főrekvéit.

A Tanácsköztársaság leverése után — különösen a fehérterror éveiben — a hatóságok még keményebbre szorították az ellenőrzés gyepőjét. A munkásdalárdek minden fellépését előzetes cenzúrának vetették alá; az állami kézben lévő üzemek, vállalatok (posta, vasút, bányüzem, stb.) dalárdáinak pedig kereken megtöltötték a munkásdalos-szövetségbe való belépést. Utóbbiakra mecénás rendszert vezettek be, majd megbízható vállalati emberek vezetői megbízatása útján a rendszer iránti teljes behódolásra készítették őket. Akadtak persze a fővárosban is, vidéken is vállalkozások, amelyek az ilyen államosítási kísérletnek egy ideig sikerrel ellenálltak. Ilyen volt a salgótarjáni bányászdalosos kezdeményezése is. Ennek alapja, hogy a Tanácsköztársaság idején Salgótarjában a forradalmi mozgalmak már meglehetősen nyugó hagyományai éltek. A dalosok számára nyilvánvaló volt, hogy önálló bányász kórus létesítése a vállalaton belül csakis a „mecénás” irányításának elfogadásával lehetséges. Ezért vállalták inkább a mostohább körülményeket, a helyi vasasokkal való fúziót, csak hogy némileg szabadabban dönthessenek afelől, hogy mikor, kinek, mit énekeljenek. A most 50 éves Bányász Férfiakrónikása „zivataros idő”-nek nevezi ezt a korszakot, a Salgótarjáni Bánya- és Kohóművek Dalkörének első néhány esztendejét.

A nemrég elhunyt Tóth József és a ma is éneklő Zentai Antal emlékezéseiből megbizonyosodhatunk róla, hogy a tarjáni dalosok számára az 1924–30. közötti esztendőket valóban zivatarosak voltak. Nem csak a hatóságoktól kellett tartaniok, hanem a munkásmozgalom szervezeteibe befurakodott kétkulacsosok árulásával is számolniok kellett. A Csóka—Batta-féle akció elől az öntudatos dalosok átpártolása a Salgótarjáni Vasas Dalkörbe tipikus esete volt annak a belső forrongásnak, amely a munkásénekkarok sorait gyakran megtépázta. Amely együttes vezetőségében akár csak néhány dalos is akadt, akik a munkásöntudatnak viszonylag szilárd talaján álltak, ott az ilyen belső megrázkódtatások legtöbbször a közösségi szellem megerősödéséhez vezettek.

A salgótarjáni kórus életében Vilezsál Antal visszahívása a kórus élére ennek a ki-kit-győz-le folyamatnak a befejező állomása volt. A belső nehézségek leküzdésével szervezetiileg és művészileg egyaránt megerősödő együttes egyre szaporodó szerepléseivel természetesen ismét magára vonta a rendőri szervek figyelmét. Az 1924-es alapítástól alig négy év telt el az emlékezetes zagyvapálfalvi kirándulásig, amely végül is fejenként 1000 korona pénzbüntetéssel és egyhavi elzárással végződött. Az ok: a tavasznak örvendő dalosok virágos jókedvükben piros szekfűvel a gomblyukaikban igyekeztek a zagyvapálfalvi fellépésük színhelye felé. Kellett-e ennél kézzelfoghatóbb bizonyíték a hatóság számára, hogy itt „kommunista tüntetés”-ről van szó. S ezzel elérkezett az idő a munkásdalosok jókedvének és túlzott magabiztosságának a megnyírálására.

Az alapítók visszaemlékezéseiből az is kiderült, hogy a Vasas Dalkör — minden hatósági zaklatás ellenére — a bányászdalososoknak „meleg baráti otthon”-t biztosított. Az 1929-es súlyos gazdasági válság és az ezt követő nehéz esztendő a munkásdalosok között, éppen az egymásrautaltság érzetének további mélyítésére adtak alkalmat. Sok hazai munkásénekkar történetéből idézhetnénk a salgótarjániakéhoz hasonló lelkes hangú visszaemlékezéseket ezekből az évekből: titokban megtartott próbák izgalmairól, zártkörű mozgalmi fellépésekről, amelyek a munkások szervezett akcióiról tárgyaltak, és ahol a kórus éneke az „elszánt akarat”-ot volt hivatva tettekké, cselekedetké érlelni; tüntető zászlós felvonulásokról és országos dalünnepségek nagy közös karainak erőt sugárzó demonstratív szerepéről.

Győr, Miskolc, Pécs, majd Szombathely volt a színhelye — 1930 és 1938 között — a két évenként megrendezett országos munkásdalos tömegdemonstrációknak, amelyeknek a hatása minden alkalommal messze túlnőtt a dalosmozgalom keretein. A salgótarjáni dalosok ezek közül — sajnos — csak a miskolci ünnepségre emlékezhetnek, hiszen az elérhető földrajzi távolságban volt tőlük. A pécsi és a szombathelyi utazás költségeinek terhét nyilván nem tudták vállalni, ezért csak a Népszava hasábjairól értesülhettek az ott törtétekről. Milyen kár. A szombathelyi dalosünnepség ugyanis jelentőségében valamilyen fölé emelkedik. 1938-ban a szervezkedő fasizmus már az újabb világégés rémével fenyegette Európa népeit. Nem csoda tehát, hogy a Szombathelyen megrendezett kétnapos országos munkásdalos összejövetel háborúellenes jelszavaival, különösen pedig a béke mellett tüntető hatalmas szabadtéri közöskari produkciók tömegvisszhangjával dühödttámadásra ingerelte a háborúra spekulálókat. Ijedten verték félre a vészharangokat a szombathelyi veszedelmes „kommunista tüntetés” miatt. Így jutott el a szombathelyi munkásdalos ünnepség híre a Parlamentbe: Rajniss Ferenc, nyilas képviselő nyújtott be interpellációt a belügyminiszterhez, követelve dr. Ujj Józsefnek, a „vörös nyakkendő karnagy”-nak a letartóztatását, akl szerinte felelős a Szombathelyen törtétekről.

1933 óta Szombathelyen — öt évenként ismétlődő munkásénekkari találkozókkal — emlékeznek az 1938-as rendezvényre; ma is megtartva annak eredeti, de most is érvényes eszmei célkitűzését: a béke megőrzésére való mozgósítást. Igaz, hogy a tarjáni dalosok 1938-ban az emlékezetes találkozón nem lehettek jelen, de lélekben, gondolatban bizonyára akkor is ott voltak. A mostani közös emlékezésben való részvételnek azonban már nincsenek anyagi akadályai. A nagy családban nekik is ott a helyük, amikor a hősi korszakra emlékeznek az ország munkásdalosai. Ha eddig erre nem gondoltak, még a következő alkalomkor pótolhatják azt. A szombathelyi rendezők bizonyára örömmel és szeretettel üdvözlölnék őket.

Felvetődhet a kérdés: vajon miféle zenei eredmények tették ilyen hatásossá e társadalmi-politikai dalosmozgalmakat? Milyen művészi vertézet volt képes a munkások énekkari mozgalma zenei szempontból is hitelt érdemlővé tenni a politikai demonstrációkat? A művészi igényesség bizonyos minimális foka nélkül ugyanis ilyen eszmei-érzelmi hatás nehezen elképzelhető. Néhány pillantás a XX. századi magyar zene fejlődésének és főleg küzdelmeinek történetére elegendő ahhoz, hogy e kérdésre kielégítő feleletet kapjunk. Már a '30-as évek derekán is jóval túl voltunk, amikor a Bartók—Korályúton haladó új magyar zeneművészet elfogadása vagy elvetése az énekkari mozgalom népes táborát is elodáztatatlán választotta el a múlt század — idegenből származó — Liedertafel hagyományain nevelkedett dalostársadalomban az új zenei nyelv elfogadtatása nem volt könnyű feladat, kiváltképpen akkor, ha a kórus művészeti vezetője sem jutott még túl a döntési időszakán. (Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a nehézségek semmivel sem voltak súlyosabbak, mint a zene más területein!) Hamarosan kitűnt, hogy a munkásénekkarok viszonylag könnyen avathatók e küzdelem éharcosai-vá. Bartók és Kodály nemcsak mint alkotók, hanem mint tudós-népművelők is sokat tettek az új zenei felfogás elterjesztéséért. Már a '30-as éves elején mindenkor szívesen vállalták a munkásdalos-szövetség kórusműpályázatának a műbíráói szerepét, amellyel nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a szövetség kottakinálataiban évről évre több, zeneileg értékes mű kapott helyet. E segítő szándék csúcsa mégis az volt, amikor Kodály — a szövetség felkérésére — 1937-ben az Ady-versre készült és maig népszerű Felszállott a páva című művét egyenesen a munkás férfiakorok számára megírta. Az Ady születésének 60., s a munkásdalos-szövetség megalakulásának pedig 30. évfordulóján bemutatott mű Városi Színházi (ma Erkel Színház) összkari előadása valóságos győzelmi ünnepe volt a munkásdalos-mozgalom művészi megújulásának. A bemutató utáni hónapokban egymást érték az új zene újabb és újabb alkotásainak a bemutatói az egyes munkásénekkarok önálló szereplésén. Természetesen most sem maradtak el a hatósági beavatkozások sem. Elsőként mindjárt Kodály Felszállott a páva című művét tiltották le a munkáskórusok műsoráról.

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a „Páva” bemutatója, amely kétségtelenül több volt az új zene győzelmi ünnepénél, miért vonta magára a Horthy-rendőrség figyelmét. Az egyre fokozódó cenzori beavatkozások azonban a mozgalmon belüli ellenmondásokat is újra kiélezték. A szövetség berkein belül és kívül egyaránt felélénkült a viták az alkalmazkodás-pártiak és a haladás ügyét minden nehézséggel szemben vállalni kész dalosvezetők között. A fasizmus erősödése és a háborús készülődés fokozódása azután a vitákat fokozatosan háttérbe szorította és a munkásénekkarokat ismét döntés elé állította: vállalni a harcot a zene eszközeivel súlyos kockázatok árán is, vagy belenyugodni a „megváltoztathatatlanba” és statisztálni az újabb tragédia kibontakozásához.

Nem a szövetség vezetőinek az érdeme, hogy szép számmal akadtak ezután is munkásénekkarok, amelyek a harcot, az állhatatosságot vállalták. Kórusa válogatja, melyik milyen hittel, milyen elszántsággal és főleg milyen eredménnyel volt képes a nehéz követelményeknek megfelelni. Ez nem utolsó sorban a kórus művészeti vezetőjén, annak politikai hovatartozandóságán és azon múlt, hogy mennyire számíthatott az együttes vezetőség tagjainak a támogatására, amikor a fasizmus elleni harc zenei programjának a megvalósítására került sor. E korszak énekkari mozgalmaiban történetében külön fejezetet érdemel a Szalmás- és a Vándor-kórus tevékenysége, amelyek — mindkettő a maga lehetőségei között, a maga módján — az utolsó percekig nem tértek le a maguk választotta útról, mindaddig, amíg az erőszak megálljt nem parancsolt számukra. Szalmás Piroskával, illetve Vándor Sándorral az élükön tanítottak, agítáltak, harca lelkesítették, amíg el nem némitották őket. Aki ma végiglapozza a Szalmás-kórus Vonuljatok ki Chansonok című kötetét, némi bepillantást nyerhet a remek kis közösség hősi munkájába.

Vándor Sándor nevét és munkásságát most kezdi megismerni az énekkari mozgalom tagsága. A háromévenként ismétlődő és Vándor Sándor nevét viselő szemlék és fesztiválok rendezői célkitűzései és műsorai róla vallanak. Ezek mindenkit meggyőzhetnek róla, hogy a negyven év előtti és a mai körülmények alapvető különbsége ellenére közös vonása is van az akkori és a mai munkásénekkari mozgalom céljainak: Továbbra is nekik kell vállalniok a zenei és társadalmi haladásért, a nyugodt, békés, alkotói légkör biztosításáért folyó küzdelemben az éharcos szerepét. Ehhez ma is minden adottságuk meg van. Ha az olvasó a Salgótarjáni Bányász Férfiakor 50 éves jubileumán közreadott fehér könyvecskét végiglapozza, meggyőződhet róla, hogy ez az együttes a felszabadulás után is vállalta ezt a szerepet. Hisszük, hogy a következő évtizedekben is ez jellemzi majd munkájukat és emberi magatartásukat egyaránt.